
РИБАЛКА В.В.,
доктор психологічних наук,
професор, головний науковий
співробітник відділу педагогічної
психології і психології праці,
Інститут педагогічної освіти і
освіти дорослих НАПН України,
м. Київ

ПОЧУТТЯ ЛЮБОВІ ЯК ДУХОВНА ОСНОВА ГУМАНІСТИЧНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ І СОЦІАЛЬНОЇ ПСИХОЛОГІЇ У ПРАЦЯХ Г.І. ЧЕЛПАНОВА, Я. КОРЧАКА, В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО, І.А. ЗЯЗЮНА, С.Д. МАКСИМЕНКА ТА ІНШИХ ВІТЧИЗНЯНИХ І ЗАРУБІЖНИХ ВЧЕНИХ

У статті аналізується в історичному контексті психологічна характеристика почуття любові в роботах ряду вітчизняних і зарубіжних філософів, психологів і педагогів, передусім, таких як Г.І. Челпанов, Я. Корчак, В. О. Сухомлинський, І.А. Зязюн, С.Д. Максименко та ін. Показується важлива роль почуття любові як духовної основи гуманізації педагогічної та соціальної психології, як конструктивного ресурсу породження, вдосконалення навчальної, трудової, професійної діяльності, життєдіяльності і життя людини, особистості, в цілому.

Ключові слова: почуття любові, духовна категорія, гуманізація педагогічної та соціальної психології, праці вітчизняних і зарубіжних філософів, психологів, педагогів.

В статье анализируется в историческом контексте психологическая характеристика чувства любви в работах ряда отечественных и зарубежных философов, психологов и педагогов, прежде всего, таких как Г.И. Челпанов, Я. Корчак, В.А. Сухомлинский, И.А. Зязюн, С.Д. Максименко и др. Показывается важная роль чувства любви как духовной основы гуманизации педагогической и социальной психологии,

© Рибалка В.В., 2014

как конструктивного ресурса порождения, совершенствования учебной, трудовой, профессиональной деятельности, жизнедеятельности и жизни человека, личности, в целом.

Ключевые слова: чувство любви, духовная категория, гуманизация педагогической и социальной психологии, труды отечественных и зарубежных философов, психологов, педагогов.

The article examines the historical context of the psychological characteristic of the feelings of love in the works of a number of domestic and foreign philosophers, psychologists and teachers, especially such as G.I. Chelpanov, Ya. Korchak, V.A. Suhomlinsky, I.A. Zyzun, C.D. Maksimenko etc. shown the important role of feelings of love as a spiritual basis humanization of educational and social psychologists as a constructive resource generation, improving the educational, employment, occupational activity, life and human life, the person, in general.

Key words: the feeling of love, spiritual category, humanization educational and social psychology, works of domestic and foreign philosophers, psychologists, and teachers.

 еномен любові добре описаний у творах митців і вчених, але й дотепер залишається однією з найбільших таємниць людства. Наукове вивчення цього феномену в психології та педагогіці вже давно здійснюється такими дослідниками, як Г.І. Челпанов, З. Фрейд, Е. Фромм, Я. Корчак, В.О. Сухомлинський, К.Е. Изард, І.С. Кон, В.Ф. Моргун, І.А. Зязюн, С.Д. Максименко та ін. Ми, звичайно, не сподіваємося на вичерпне розкриття цієї проблеми, але хочемо доторкнутися до деяких важливих її сторін, що необхідно для кращого розуміння природи любові вчителями, практичними психологами і соціальними педагогами системи освіти як важливої складової їх професійної діяльності. Актуальність звернення до любові як до життєтворчого феномену зростає в наш час, коли відбувається вихолощення, розпуса, знецінення цього почуття у суспільстві, де утверджуються маргінальні цінності, зокрема ненависть, а любов перетворюється на товар... Тому в освіті мають здійснюватися додаткові зусилля по збереженню,

охороні, утвердженню цього почуття як животворної сили людства, від чистоти якого залежить саме його існування. Тому так важливо звертатися до розуміння любові класиками психології і педагогіки, в розумінні якими любов виступає чистим джерелом справжніх гуманних стосунків між людьми.

У зв'язку з цим, надзвичайно інформативним в даному плані є розуміння любові нашим співвітчизником, відомим філософом, психологом і педагогом Г.І. Челпановим (1862-1936). Базуючись на любові до істини (звичайно як і в усіх інших своїх наукових пошуках), вчений відносить любов до категорії так званих симпатичних почуттів, під якими розуміються ті почуття, що пов'язані з інстинктивним наслідуванням переживанням іншої особи. «Це ті почуття, котрі настільки ж є наслідком соціального життя, наскільки і причиною його. Завдяки цим почуттям індивідуум, так би мовити, відволікається від себе і приходить до безпосереднього дотику з психічним життям інших індивідуумів. В цьому сенсі слід визнати, що симпатія є первісним елементом

соціального почуття» [14, с. 180].

Г.І.Челпанов подає оригінальну психологічну характеристику почуття любові, яка зберігає своє значення і для нинішнього часу, більше того, до цієї характеристики доцільно повернутися, якщо ми хочемо зупинити процес знецінення цього святого почуття. Вчений переконаний, що почуття любові і симпатії тісно пов'язані між собою. «Характерним для почуття любові є те, що людина відчуває задоволення у присутності предмету любові, у присутності іншої істоти, що також здатна почувати... Це почуття задоволення може набувати різних форм: *егоїстичної* – коли благополуччя іншої істоти, що відчуває, нас не дуже цікавить, і *альтруїстичної* – коли наш інтерес спрямовується саме на це. Але найсуттєвішим для почуття любові є наявність іншої істоти, що відчуває. В елементарнішій формі ця емоція має інстинктивний характер, причому реакція цієї емоції виявляється у потязі обіймати, цілувати, - взагалі, дотикатися... Якщо ж ми від почуття любові відніmemo симпатію, то залишиться елемент, який зветься прихильністю, котру англійські психологи звуть такою емоцією *ніжності*». Г.І.Челпанов розрізняє різні форми прихильності, такі як дружба (що зумовлюється схожістю чи відмінністю, і тоді особистості начебто доповнюють одне одного, в такому разі дружба постає ознакою любові, тобто почуття задоволення у присутності даної особи) і кохання між особами протилежної статі (що обумовлюється інстинктивним потягом до народження дитини). Дослідник розглядає також почуття естетичної любові. Кохання, як «виду прихильності, притаманна та ознака, котру англійські психологи звуть «винятковістю». Це почуття полягає в тому, що любов до однієї особи виключає подібне ж почуття по відношенню до іншої особи» [14, с. 183].

Цікаво, що подане Г.І.Челпановим розуміння любові є настільки універсальним, що може бути прикладене,

так би мовити, до різних сфер переживання цього почуття. Приміром цього є любов як одне із найголовніших духовних почуттів учнівської молоді, що треба краще розуміти педагогічним працівникам і спиратися на нього у навчально-виховній роботі з нею. Любов дитини до світу і оточуючих як правило пронизана досвідом переживання ніжної любові матері і справедливої любові батька, любові близьких родичів і друзів. Вже у дитячому та підлітковому віці з'являються перші рефлексивні прояви власної любові, навіть кохання, до протилежної статі, а пізніше кохання між нареченими стає основою сімейної любові, на основі якої з'являються діти і продовжується життя.

Ще у тридцяті роки минулого століття Януш Корчак (1878-1942) показав у своїй книзі «Як любити дитину», що вчитель у своїй любові до учня має передусім поважати любов самої дитини. Він із жалем писав, що через неправильне, іронічне й насмішкувате ставлення дорослих до юного кохання «діти ховаються, але люблять одне одного».

Він любить її за те, що вона не така мамина донька, як усі, весела, не свариться, носить розпущене волосся, що у неї немає батька, що вона якась така слава.

Вона любить його за те, що він не такий, як усі хлопчики, не хуліган, за те, що смішний, що у нього світаються очі, красиве ім'я, що такий якийсь слашний.

Ховаються і люблять одне одного...

Чи погано, що вони закохані? І навіть не закохані, а просто дуже, дуже люблять одне одного? Навіть більше, ніж батьків? А може саме це і гірше?...

Вибиваючи з голови передчасну любов, чи не вбиваємо ми тим самим передчасну розпусту?» [7, с. 100-101].

Видатний український педагог В.О.Сухомлинський (1918-1970) писав у своєму творі, названому так само, як і у Януша Корчака - «Як любити дитину», про значення любові для вчителя:

«Любов до дитини в нашій спеціальності – це плоть і кров виховання як сили, що здатна впливати на духовний світ іншої людини. Педагог без любові до дитини – все рівно, що співак без голосу, музикант без слуху, живописець без почуття кольору.

...Мова йде про мудру людську любов, одухотворену глибоким знанням людського, розумінням усіх слабких і сильних сторін особистості, про любов, що застерігає від безрозсудних вчинків і надихаючи на вчинки чесні, благородні. Любов, що вчить жити, – така любов нелегка, вона вимагає напруження всіх сил душі, постійної віддачі їх.

Разом з тим любов до дітей надихає вихователя, є для нього джерелом, з якого він постійно черпає нові сили» [13, с. 309].

В.О.Сухомлинський переконаний, що «мудра любов до дітей – вершина нашої педагогічної культури, думки і почуттів. Сердечність, теплота, доброзичливість у ставленні до дитини – те, що можна назвати загальним словом доброта, є результатом великої тривалої роботи педагога над самовихованням почуттів» [13, с. 316].

«Те, що микладаємо в поняття *любов учителя до дітей, любов дітей до вчителя*, починається, на мій погляд, з подиву, з благоговіння однієї людини перед духовними багатствами іншого і передусім перед багатствами думки» [13, с. 318].

Значенню цього поняття для вчителя присвятив, зокрема свою книгу «Педагогіка добра» видатний філософ, психолог і педагог І.А.Зязюн. Він переконаний, що віншування батька й матері, українського народу, рідної землі, Батьківщини неможливе, якщо ми всі «не навчені, не виховані, не благороджені великою метою Добра, Любові, Істини і Краси» [4, с. 307]. Саме поєднання любові з означеними духовними цінностями робить її посправжньому животворною.

Що ж таке Любов, яка відіграє таку велику роль у житті людей, їх вихован-

ні і становленні як особистості? Звернімося знову до її розуміння у довідковій літературі та працях спеціалістів.

Так, відомий дослідник емоцій людини К.Е.Ізард вважав, що «любов займає особливе місце в житті кожної людини. Батьківська любов, любов матері відчувається у ранньому дитинстві і супроводжує людину впродовж багатьох років його життя. Джерелом збагачення і радості може бути любов брата чи сестри, любов друзів.

Коли юнацькі мрії замінюють місце дитячих радощів і сумів, з'являється романтична любов, в якій домінують інтерес, радість і сексуальний потяг.

Кожний з цих типів любові має неповторні ознаки, кожний – особливий комплекс афектів. Але, не дивлячись на розбіжності, в них є і щось спільне. Любов пов'язує людей одне з одним, і цей афективний зв'язок має еволюційно-біологічне, соціокультурне та особистісне значення. Взаємна любов утворює особливе взаємовідношення, котре змінює всі інші афективні порогові і впливає на всі когнітивні процеси людини» [5, с. 89-90].

Стисло і глибоку характеристику поняття любові ми знаходимо в «Українському педагогічному словнику» С.У.Гончаренка, котрий визначає її як «високе моральне почуття, яке полягає у стійкій, самовідданій і свідомій прихильності людини до когось чи чогось, зумовленій визнанням позитивних якостей об'єкта любові, або спільними переконаннями, життєвими цілями та інтересами людей. Протилежністю любові є ненависть, тобто почуття стійкої та свідомої ворожості, відризи до когось або чогось. Предметом любові можуть бути конкретні й узагальнені об'єкти (батьківщина, праця, конкретна людина тощо). У вузькому розумінні слова любов, або кохання – це стійка, самовіддана і свідомо прихильність до особи іншої статі» [3, с. 196].

У «Великій психологічній енциклопедії» наводиться сучасне розуміння любові як: «1.Високого ступеня емоційно позитивного ставлення, що ви-

окремлює його об'єкта серед інших і розташовує його в центрі життєвих потреб й інтересів суб'єкта до батьківщини, матері, до дітей, до музики тощо. 2.Інтенсивне, напружене й водночас стійке почуття суб'єкта, фізіологічно обумовлене сексуальними потребами; виражається у соціально сформованому потязі бути максимально представленим своїми особистісно значущими рисами у життєдіяльності іншого так, щоб пробудити в ньому потребу у відповідному почутті тієї ж інтенсивності, напруженості й стійкості. Почуття любові глибоко інтимне й супроводжується ситуативно виникаючими й змінними емоціями ніжності, захоплення, ревності та ін., що переживаються залежно від індивідуально-психологічних особливостей особистості» [1, с. 222].

В цій же статті даного словника справедливо вказується, що «як родове поняття любов охоплює достатньо широке коло емоційних явищ, котрі вирізняються глибиною, силою, предметною спрямованістю тощо: від порівняно слабо виражених схвалюючих відношень (симпатія) до цілком охоплюючих людину переживань, котрі досягають сили пристрасті [там само].

Авторами відмічається злитність сексуальної потреби індивіда, що забезпечує кінець кінцем продовження роду, з любов'ю як вищого почуття, що дає максимальну можливість особистості бути продовженою, максимально представленою в іншому значущому. Це не дозволяє у рефлексії відділити одне від іншого, через що різні філософські та психологічні напрямки припускали або неправомірну абсолютизацію біологічного начала в любові, зводячи її до статевого інстинкту (любов як секс), чи, заперечуючи і припиняючи фізіологічну сторону любові, трактувати її як суто духовне почуття (любов платонічна). «В особистості людини біологічне знімається і виступає у перетвореному вигляді як соціальне, любов у своїх інтимних психологічних

характеристиках – конкретно-історично зумовлене почуття, що своєрідно відображає соціальні відношення і особливості культури і виступає як моральна основа відношень в інституті шлюбу» [там само].

«Дослідники онтогенезу і функцій любові довели, що вона відіграє важливу роль у формуванні особистості і становленні її «Я-концепції» і, навпаки, що фрустрація потреби у любові призводить до погіршення соматичного та психічного стану людини. Ними був встановлений тісний зв'язок індивідуального почуття любові із традиціями і нормами суспільства і з особливостями сімейного виховання. В психології досліджувалися внутрішня структура любові в цілому і зв'язки окремих її елементів з різними характеристиками особистості, внаслідок чого були встановлені, зокрема зв'язки між здатністю до любові і ставленням суб'єкта до самого себе. Всі ці факти, а також роль любові у створенні сім'ї роблять проблематику любові винятково важливою для психотерапії та психологічного консультування, для виховання і самовиховання особистості» [1, с. 222].

«За З.Фрейдом ядром любові є статеве любов, що має метою статеве сполучення. Але від цього поняття невіддільне все, що властиве поняттю «любов»: самолюбство, любов до батьків і дітей, дружба, людинолюбство, відданість конкретним предметам та абстрактним ідеям» [там само].

З.Фрейд стверджував, що любов – це установка, орієнтація характеру, котра задає відношення людини до світу взагалі, а також вияв почуття піклування, відповідальності, поваги і розуміння до інших людей, бажання і здатність зрілого творчого характеру до активної зацікавленості у житті та розвитку об'єкту любові. Статевий потяг – лише форма прояву потреби в любові і сполученні.

Любов – мистецтво, що вимагає різноманітних знань і умінь, в тому числі дисципліни, зосередженості, терпіння, зацікавленості, активності і віри. У су-

часному суспільстві любовні стосунки підпорядковуються законам ринку і реалізуються у численних формах псевдолюбові» [1, с. 222].

У монографії «Психологія особистості», підготовленій С.Д. Максименком, М.В. Папучею і К.С. Максименко, висувається важливе положення, що покладене в назву одного з розділів: «Особистість починається з любові» [8, с. 138]. «Адже любов батьків один до одного лише і може народити, оживити, актуалізувати любов самої дитини: лише вона означатиме повне безоцінне прийняття дитини і формування в неї базальних особистісних новоутворень, таких як довіра до світу та ін.» [8, с. 152].

«...Існування особистості як соціального феномена, що саморозвивається шляхом впрошування себе в культуру, актуалізації власних біосоціальних потенцій і творчого досягнення світу має багато можливостей... зростати в любові з боку інших. На всіх етапах онтогенезу особистості потенційно надаються такі можливості, і її власна справа – використати їх. Хоча досвід вчить, що дефіцит любові в ранньому дитячому віці компенсувати буває дуже важко» [8, с. 153].

Сучасні американські дослідники Р.Герріг і Ф.Зимбардо тлумачать любов як: пристрасть – статеву пристрасть і жагу; довірливу близькість – чесність і взаєморозуміння; вірність – відданість і жертвність. Вони розрізняють поняття любові і закоханості, виділяючи індивідуальні розбіжності в тому, як і наскільки тривало люди переживають любов, наскільки любов визначає прив'язаність людей одне до одного, як любов впливає на успішність життя, розглядаючи взаємозв'язок і наступність між пристрастю любов'ю і любов'ю-дружбою тощо [2, с. 888].

Важливим для розуміння природи любові є питання про її типологію. Так, у «Великому психологічному словнику» виділяються такі різновиди любові, як: 1)любов братська («любов між рівними») – фундаментальний тип,

що утворює основу всіх видів любові; 2)любов материнська («любов до безпомічної істоти»); 3)любов еротична; 4)любов до себе; 5)любов до Бога.

Платон виділяв чотири види любові – пристрасну любов, любов-дружбу, сімейну любов, досконалу любов. У Ф.М.Достоевського ми знаходимо мрійливу і діяльну любов, а у В.О.Сухомлинського – інстинктивну й мудру.

Справжньою поетичною енциклопедією любові є книга поезій сучасного українського філософа, математика, митця Ярослава Миколайовича Миколайчука «Незаймана Любов у даліні Світів: Поетична повість» [9]. Він є доктором технічних наук, професором, директором Карпатського державного центру інформаційних засобів і технологій Національної академії наук України, автором комп'ютерної математичної моделі геному. Водночас, як сучасний український Байрон, він поетично досліджує таємницю любові у масштабі планети Земля і Всесвіту. Ми наважуємося виділити, з дозволу автора, який подарував нам у лютому 2009 року свою унікальну книгу поезій, ті види любові, котрі названі А.Яном (псевдо поета), щоб показати всеосяжність, безкінечність і вічність цього почуття. Ми не скорочуємо перелік наведених в книзі видів любові, оскільки психолог і педагог має орієнтуватися у всіх її видах, під прямим чи опосередкованим впливом яких у сім'ї та суспільстві можуть знаходитися їх клієнти та учні.

Ось цей список в оригінальному авторському формулюванні та послідовності наведення у тексті книги: «Незаймана любов [9, с. 1]: протисуспільна або таємна любов; достеменно правдива Любов східних жінок; Любов-Доля; Любов земних чоловіків та їхніх демонічних начал; Любов – недоторкана, непорочна, незалежна від суспільних основ; прихована любов Сходу; неземна любов; Любов полатана-подерта нанівець; Вічна Любов; роз'ятрена розлючена любов; мерехтлива любов;

скрита Любов».

Подасмо також, оригінальне поетичне визначення А.Яном явища любові [с.34 – тут і далі по 9]:

«Я скажу тобі про Любов – це Дух,
Таємних думок Душі розмова,
Його немає в грошах
і трамвайний рух не містить
– це неземна основа».

Продовжимо далі список: «Таємна зникаюча Любов до мене; минула любов; нове кохання; Любов несказима; Моя Любов до тебе – Демонічна; Любов одинока; Любов світла і висока; Любов моя – космічна сила; четверта вже Любов; Твоя Любов; Безмежна моя до Тебе Любов; Любов моя; Моя найщиріша Любов – неземна; Моя Любов – моя печаль; Моя Любов – зникаю сам; Любов в Тебе; Свята світла Любов; Любов щира; Любов моя – безмежна; На віддалі – Любов моя; Любов ця – нескорима; Духовна Любов; Любов зелена; Неземна Любов; Любов лише Душ – повстала».

І знову – поетичне визначення любові, тепер вже у зв'язку з волею –

« Дамо їм наше відкриття:
Основи Душ – кохання.
Для них неволя – забуття,
А Воля оживання!» [9, с.119].

Далі – «Любов – моя безмежна; весняна Любов; чиста Любов; Любов Бога; Символ Любові – Любов моя – Це не згасиме палке кохання!; Єдина Ти моя Любов, Незрима, буйно-неймовірна; Мені Любов ця – Богом дана; Одна Любов у мене – Ти Глибин думок – Душі єднання; Любові вовк голоден; Твоє Життя – Любов; істинна і справжня Любов; Любов зеленої Фатими; Любов, що манить; Любов, що виникла; Любов тільки наївна; Твоя Любов; Немає Любові – без ласки; Немає почуття Любові – у масці; Любов велика; Любов ніжна; Любов – надія; Любов жагуча; Любов твоя; Любов моя ненаситна; Дух Світлої Любви; Здійснене і май-

бутнє кохання; неймовірне кохання; Демон Чорної Любові; Демон Світлої Любові; Любов скритна; Колапс Таємної Любові; Чорні світи скритої Любові; Шалена Любов; Трепет скритої Любові; ласки щирої Любові; Любов без двозначностей і масок; Любов бездонна; Любов кривава; наша Любов – ілюзія мені дурному; потаємна Любов; Демон дуже скритої Любові; Демон священної Любові; Демон Любові-Долі; Демон Любові; Демон Світлої Любові; Демон скритної Любові; Демон щирої Любові; Демон Великої Любові; Демон нашої Любові; Надтаємна Любов; Таємно далека дорога Любов; жаклива, таємна Любов; таємна, безмірна, жаклива любов; вільна любов; неземна і вічна Любов моя предвічна; Любов в колапсі щира і безпечна; Священна Любов; Прекрасна Любов; Любов безмовна; Любов самотня й бездомна; Любов-фортеця-замок; Щира Любов; Сяюча, ласкава і всеосяжна; кара-Любов; палка Любов Священна; Свята Любов на Волі; напруження-Любов; Безтілесна наша Любов; Ця любов напасна; Любов чарівна в цьому світі; Любов ця Демонова; Любов повстала; Любов зникаюча у небі; Любов моя – тебе кохаю;

Люби мене, Любов моя,
Ти моя радість – моя Мрія! [9, с.252].

Прекрасний стан Любові-Сили; таємно-жаклива любов; Жакливо таємно-неземна Любов; таємна плачуча Любов; Любов шалено-трудна;

Я твій, іду в любов,
як на війну! [9, с.289];
Цілюються Душі – в Любові... [9, с.291];

Заборонена - каменована Любов;

Цілюються Душі – тільки щирі
В любові і бажаннях,
Хай буде їх ласка в мирі,
В земнім безкінечним коханні [9, с.292];

Любов вічна; Ревнива Любов; Люб-ов-вогонь нескоримий; Любов палка; Любов тремка, мов світло жінки-Комети; зникла Любов; нова любов; щира демонічна Любов; зрадлива Любов, підступна Собою; чудовисько Любо-ві; Не проста Любов; Любов-доскона-ла; Земна Любов; своя Любов світла; справжня Любов; Любов-Доля; «така Любов»; звірська Любов; Любов-хіть; Любов чарівна; Партизанська Любов; Любов Свята; Перша Любов-часто тра-гічна; буйна, з небезпечним кінцем Любов; Любов Демонічна, з таємним жакливим лицем; Друга Любов-сі-мейна; Ця Любов практична, елейна; Третя Любов – платонічна в символах радості або ненависті стає; інші Лю-бові – цілком таємні, хитрі, зрадливі, свавільні, палкі. Людям вони особли-во приємні; є ще Любов – надтаємна. Партизанською зветься вона, окрема з трудним початком, досконала, метка, професійна, свідомо, хитра, поважна, велична, достойна, взаємно-потворна і безстидно-проста; Ця Любов не гу-бить Сімейну Любов, вона співіснує з таємним коханням палким, вона зара-за якась надприємна; жакливим своїм змістом таким і розвитком коротких любовних подій стрімких; свавільна Любов Галатеї; Любов до Неї (Галатеї) – вся даремна; Таємна жаклива Любов; Така Любов - як будяки; земне кохан-ня; Любов моя палка; земна розгнзуда-на Любов; Любов-Галатея» [9, с. 363].

Ми можемо додати до цього списку й такі види любові, як вже згадувані материнська і батьківська любов, си-новня й дочірня любов, романтична й реалістична, сліпа і зряча любов, бабу-сина й дідушева любов, патріотична і ностальгічна любов тощо. Існує також педагогічна і психологічна любов. Важ-ливою в нинішніх умовах є соціальна та громадянська любов, міжнаціональ-на та міжособистісна любов як основа міжнародного миру, злагоди і прогресу людства. Кожний може продовжити цей перелік далі і обрати з нього не один вид любові для удосконалення власного життя і життя інших людей...

Значення любові для утверджен-ня життя людини, її цінності та само-цінності, честі і гідності очевидне. Наведемо лише один приклад. Так, американські лікарі провели цікавий довготривалий експеримент із декіль-кома сотнями учнів ряду коледжів. На першому етапі вони з'ясували у бесіді з ними, чи любили або не любили їх у дитинстві їхні батьки і чи відчували вони цю любов або нелюбов. Їх відпові-ді, а також дані про стан здоров'я були занесені в експериментальні протоко-ли. Через 35 років вони знову зустріли-ся зі своїми піддослідними і з'ясували статистично достовірний факт, що серед тих, кого любили батьки, було багато успішних людей і усього 25% мали хронічні хвороби. В іншій же гру-пі, яких батьки не любили, успішних у життєвій долі і кар'єрі виявилося зна-чно менше, а хронічні хвороби вияви-лися у 87% опитаних. Відповідними до цих відсотків, були і переживання чле-нами зазначених груп почуття честі і гідності особистості.

Ось чому у людини має бути мож-ливість вибору і утвердження власно-го виду любові як почуттєвої основи свого духовного потенціалу серед усієї величезної гами видів цього життєдай-ного почуття і використання його на всіх вікових етапах і в усіх ситуаціях життєвого шляху для підвищення сту-пеня успішності і тривалості життя. Адже, як стверджує французький фі-лософ Марсель у своїй книзі про при-роду любові, сказати людині «Я люблю тебе!» - це означає сказати їй: «Ти ні-коли не вмири!» (наведені дані взяті з телепередачі 1-го каналу Росії «Тайни любові» 8.XI.2009 року).

Отже, психолого-педагогічне ви-вчення проблеми любові має бути про-довжене і не перериватися у психології та педагогіці, зокрема у таких її ас-пектах, як розкриття духовного, гума-ністичного потенціалу любові, вплив мудрої любові дорослих на розвиток особистості дитини, збереження благо-родства, щирості і дієвості любові у сто-сунках між людьми. Любов виступає як

дієвий ресурс покращення навчальної, трудової, професійної діяльності, соціальної поведінки, життєдіяльності і життя, в цілому. Особливої уваги потребує захист любові від розпусти та різних форм викривлення, виключення випадків маніпулювання любов'ю, що може призвести, зокрема до гострих психотравм і виникнення суїцидальної загрози для учнівської молоді і дорослих. Любов породжує, розвиває і підтримує не тільки нову людину, особистість, в цілому життя, але і умови їх існування, розвитку, тобто – життєдіяльність, створення нового, більш досконалого предметного, духовного і

матеріального, світу. Вона включена як начало, джерело, каталізатор у всі види творчості, інновації, продуктивної праці, утворює гуманістичний стрижень громадської поведінки і суспільного життя. Саме тому слід говорити, услід за В.О.Сухомлинським, про мудрість любові, формування якої слід здійснювати вже у дошкільному та шкільному віці зусиллями батьків, вчителів, психологів і самих учнів. Хочеться навести на завершення слова мудрої людини, академіка В.М.Синьова, сформульовані ним російською мовою: «Давайте относиться друг к другу, как Друг к Другу!»

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Большая психологическая энциклопедия. – М.: Эксмо, 2007. – 544 с.
2. Герриг Р., Зимбардо Ф. Психология и жизнь. – 16-е изд. – СПб.: Питер, 2004. – 955 с.
3. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. – К.: Либідь, 1992. – 376 с.
4. Зязюн І.А. Педагогіка добра: ідеали і реалії: Наук.-метод. посіб. – К.: МАУП, 2000. – 312 с.
5. Изард К. Эмоции человека: Пер. с англ. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1980, 440 с.
6. Кон И.С. Дружба: Этико-психологический очерк. – 2-е изд. – М.: Политиздат, 1987. – 350 с.
7. Корчак Я. Как любить ребенка: Книга о воспитании: Пер. с польск. – М.: Политиздат, 1990. – 493 с.
8. Максименко С.Д., К.С.Максименко, М.В.Папуча. Психологія особистості / За ред. С.Д.Максименка. – К.: ТОВ «КММ», 2007. – 296 с.
9. Миколайчук Я.М. Незаймана Любов у даліні Світів: Поетична повість. – Тернопіль: Економічна думка, 2005. – 384 с.
10. Моргун В.Ф. Методика исследования мотивации любви в свете концепции многомерного развития личности // Семья и личность. Ч.1. – М.: Изд-во МГУ, 1986. – С. 237-352.
11. Рибалка В.В. Теорії особистості у вітчизняній психології та педагогіці: Навчальний посібник. – Одеса: Букаєв Вадим Вікторович, 2009. – 575 с.
12. Рудницька Оксана Петрівна. Музика і культура особистості: проблеми сучасної педагогічної освіти: навч. посібник / О.П. Рудницька; АПН України, Інститут педагогіки і психології професійної освіти. – К.: 1998. – 247 с.
13. Сухомлинский В.А. Избранные произведения. Т. 5. Статьи. – К.: Рад. школа, 1980. – 678 с.
14. Челпанов Г.И. Очерки психологии / Г.И. Челпанов. – М.; Обнинск: ИГ-СОЦИН, 2009. – 248 с.